

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 6 Issue 2, p. 651-668, February 2013

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE KIBRIS'TA ERMENİLER

*THE ARMENIANS IN CYPRUS ACCORDING TO THE RELIGIOUS
REGISTRATION*

Doç. Dr. Adem KARA

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yakınçağ Tarihi

Abstract

The Cyprus island create several components in its own right throughout history. The experience of living together of those components holding different characteristics from each other are very substantial for us. After the conquest of the island by Ottoman Empire, this study will be a kind of example to the questions such as how that status continued and in which case that social.

Because they are living on an island communities in Cyprus, the other slightly different communities living in the Ottoman state, a little tighter, and also have had to share a tense environment.

Consensus and communion is. All kinds of for good or bad examples such as communion of Armenians and Turks living in the island and this communion matters and conflicts between them will present these relations.

The study is concerned about presenting all kinds of sharings between Turks and Armenians living in the island especially in 18. and 19. centuries. It is studied that the sophisticated relations was expressed and the problem encountered put forward.

The study record in the history of XVII and XIX centuries, using records in Cyprus, which have been introduced. This registers the Armenians also been mentioned on almost every topic. The relations between the Armenians and the Turkish community were next to be expressed in the mutual relations. All identified issues relating to matters discussed by giving examples.

As a result, study, Muslim and other communities living in Cyprus, the Armenian community was keen hoped to reveal the relationships. All relations between the two communities and made a breakthrough by giving examples of these relations effort has been made.

Key Words: Armenian, Ottoman, Cyprus, society, community.

Öz

Kıbrıs Adası tarihi boyunca farklı unsurları kendi bünyesinde var etmiştir. Birbirinden farklı hususiyetler taşıyan bu unsurların birlikte yaşama tecrübeleri bizim için önemlidir.

Kıbrıs'ta bulunan cemaatler bir adada yaşıyor olmaları sebebiyle, diğer Osmanlı eyaletlerinde yaşayan cemaatlerden biraz daha farklı, biraz daha sıkı ve de gergin bir ortamı paylaşmak durumunda kalmışlardır.

Ada'nın Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmesi sonrasında bu statünün nasıl devam ettiği, toplumsal uzlaşma ve paylaşımın hangi noktada olduğuna yönelik sorulara bu çalışma bir örnek teşkil etmektedir. Ada'da yaşayan Ermenilerin Müslümanlar ile olan paylaşımı ve bu paylaşım konuları, aralarında çıkan anlaşmazlıklar, iyi yada kötü her türlü örnek bu ilişkileri ortaya koyacaktır.

Çalışma özellikle 18 ve 19 yüzyılda Kıbrıs'ta yaşayan Ermeni ve Türkler arasındaki her türlü paylaşımı ortaya koyma endişesi taşımaktadır. İki toplum arasındaki gelişmiş ilişki bağı ifade edilmeye ve yaşanan sorunlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışma, XVII ve XIX yüzyıllar arasında kayıta geçmiş olan Kıbrıs sicillerinden yararlanılarak ortaya konulmuştur. Bu sicillerde yer alan Ermenilere dair hemen hemen her konuya değinilmeye çalışılmıştır. Ermeniler ile Türk toplumu arasındaki ilişkiler yanında kendi aralarındaki ilişkilerde ifade edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen tüm konulara ilişkin örnekler verilerek konular ele alınmıştır.

Netice olarak çalışma, Kıbrıs'ta yaşayan Ermeni toplumunun müslüman ve diğer topluluklarla olan ilişkilerini gözler önüne sermeye gayret etmiştir. İki toplum arasında her türlü ilişki ve bu ilişkilere ait örnekler verilmek suretiyle bir açılım yapılmaya çaba sarf edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ermeni, Osmanlı, Kıbrıs, Toplum, Cemaat.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde yönetimin Müslümanlar elinde olmasına karşın diğer cemaat üyeleriyle sıkı bir ilişki kurulmuştur. Bu münasebetle Hıristiyan, Musevi ve diğer cemaatlerle ilişkiler genellikle devlet otoritesiyle kurulmuştur.

Toplumları birbiriyle kaynaştıran en önemli faaliyet alanı olan ticaret haricinde, herkes kendi dinini yaşamakta özgür ve cemaatlerin dinsel alanlarına da saygı daima gözetilmiştir. Osmanlı Arşivindeki Nüfus, emlak ve cizye defterleri incelendiğinde bu durum hemen göze çarpar. Her cemaatin ayrı tutulan defterlerinden elde edilen veriler arasında, sadece Hıristiyanlardan oluşan hatta daha da özele indirgenerek sadece Rum, Yahudi veya Ermenilerden meydana gelen mahallelere, köylere ve şehirlere tesadüf etmek mümkündür. Bu durum devletin işleyişinde veya yapısında müslim ve gayrimüslim unsurların resmi olarak da birbirlerinden farklı yapılarının kabul edildiğini göstermektedir¹.

Osmanlı Devleti'ndeki bu yapı ile ortaya çıkan bir diğer önemli husus ise söz konusu unsurların zaman içinde kazandıkları ayrıcalıklar, idarecileri cemaatler arasındaki ilişkileri düzenlemede çeşitli metotlar geliştirmeye yöneltmiştir. “Millet Sistemi” bu yönetim anlayışının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Her cemaati bir millet kabul eden bu sistem, cemaatlerin bağlı oldukları dini merkezleri otorite olarak kabul etmektedir ve cemaatlerin yapılandırılmasını da bu otoritelere terk etmiş bulunmaktadır. Bu da göstermektedir ki Osmanlı Devleti söz konusu cemaatlerin idaresini değil, onların devletle olan ilişkilerini düzenlemeyi vazife edinmiştir. Bununla beraber, zaman içinde gelişen olaylar kimi cemaatleri devlete daha yakın, kimilerini ise daha uzak kılabilmıştır².

Kıbrıs'ta bulunan cemaatler bir adada yaşıyor olmaları sebebiyle, diğer Osmanlı eyaletlerinde yaşayan cemaatlerden biraz daha farklı, biraz daha sıkı ve de gergin bir ortamı paylaşmak durumunda kalmışlardır. Bunun en önemli sebebi ise, Fransız İhtilalinin sonrasında ortaya çıkan ulusçuluk akımlarından etkilenen Rum cemaatin, giderek artan otoriteye başkaldırısı ve İngiltere ve Fransa'nın yanında diğer devletlerin de bu bölgedeki çıkar çatışmalarıdır. Öncelikle sebeplerin başında her ne kadar İngiliz-Fransız harbi, Osmanlı-Rus harbi ve Akdeniz'deki Rum korsanların ticaret gemilerine, sahil kasaba ve köylerine kadar uzanan saldırıları geliyor olsa da, esasında Kıbrıs'ın kendi bünyesinden kaynaklanan daha önemli sorunları vardı. Bu sorunların başında Müslim ve gayrimüslim mahalli idarecilerin savaşlar ve iç kargaşadan faydalanarak, nüfuz bölgelerini genişletmek amacıyla, huzursuzluğu yaymak ya da gündemde tutmak için gayret göstermeleri gelmekteydi. Bu gayretkeşlik, adada yaşayan toplumların birbirlerine şüphe ile bakmalarına ve en küçük bir kıpırdamanın kısa zamanda alevlenerek, büyük bir sorun haline dönüşmesini kolaylaştırmaktaydı.³

1571 senesinde Kıbrıs fetih edildiği zaman, Lefkoşa merkez olmak üzere bir Beylerbeyilik halinde idare edilmeye başlandı. Lefkoşa Beylerbeyliğine ilk defa Muzaffer Paşa tayin edildi. Baf, Magusa ve Girne'ye ayrı ayrı sancak beyleri tayin edildi. Beylerbeyilik Doğu Akdeniz'de hakim bir mevkide olduğu ve düşmanların gözünden kaçmadığı için adayı daha kuvvetli bir hale getirmek, Türk nüfusunu çoğaltmak ve imara çalışmak için Kıbrıs'a Anadolu'nun muhtelif yerlerinden Türk aileler getirilerek yerleştirilmiştir. Karaman, Darende,

¹ Haydar Çoruh, “Osmanlı Devletinin Müslim ve Gayrimüslim Tebaaya Yaklaşımı: Kıbrıs Örneği”, Arşiv Dünyası, sa:12, Kasım 2009 İstanbul, s.24.

² Haydar Çoruh, Agm, s.24.

³ Haydar Çoruh, “Agm”, s.25.

Niğde, Kayseri, İçel, Bozok, Alaiye, Manavgat, Zülkadriye, Teke'den sürgün yoluyla göçler yapılmıştır. Bu eyalete yakın olan Alaiye, Tarsus, İçel, Zülkadriye; Sis ve Tarbluşşam sancakları dahi ilk-hak edilip buraların tımarlı askerlerinden istifade edinilmeye çalışılmıştır.⁴

Kıbrıs Şer'iyye Sicillerinde Ermeniler

Kıbrıs Şer'iyye Sicilleri Adanın tarihi, vakıfları, Türkler ve Rumlar arasında meydana gelen idarî ve adlî olayların incelenmesi bakımından önemli tarihi kaynaklardır. Özellikle vakıf hukuku ve vakıf mal varlıkları ile ilgili işlemlerin Şer'iyye Sicillerinde kayıtlı vakfiyelere dayanılarak yapılması ve vakıf hukukunun Türk ve Rum mahkemeleri tarafından aynen kabul edilmesi, Şer'iyye Sicilleri'nin önemini bir kat daha artırmaktadır.

Defterlerde bulunan hükümleri genel olarak şu başlıklar altında toplayabiliriz:

1-Merkezî yönetimden (İstanbul'dan) Kıbrıs Mutasarrıflığına, Kıbrıs Kadılığı'na ve diğer devlet görevlilerine yazılan emir ve fermanlar,

2-Kıbrıs'ta ikamet etmekte iken vefat eden Osmanlı Devleti vatandaşlarının miraslarının tespit ve mirasçıları arasında taksimi; mirasçısı olmayanların mallarının devlet hazinesine teslimi,

3-Kıbrıs'ta faaliyet gösterecek olan tacirlere verilen ticaret beratları,

4-Emlak, arazi vs. satışları; bunlara ait kiralama, kullanım hakkı ve diğer muamelat,

5-Rumlar tarafından çıkartılan isyanlar ve bunlara karşı alınan tedbirler,

6-Çarşı ve pazarlarda satılan her tür yiyecek, içecek ve emtiaya uygulanacak olan fiyatlar (narhlar),

7- Osmanlı Ordusu için asker, erzak, mühimmat ve silah temini,

8- Kadınlara intikal eden her türlü adlî olayların çözüme kavuşturulması ve karara bağlanması ile ilgili kayıtlar,

9- Kıbrıs adası genelinde kurulan vakıfların vakfiye kayıtları, vakıflarla ilgili işlemler,

10-Devlet görevlerini yürütecek olan idarecilerin tayin, görevlendirme, yer değiştirme, cezalandırılma, sürgüne gönderilme gibi konularla ilgili kayıtları,

11- Gayrimüslim ahaliden islamiyeti seçen ve isim değiştiren şahısların kayıtları,

12- Yabancı devlet konsolosları ve yanlarında çalışanlarla ilgili muafiyet kayıtları,

13- Cami, medrese, tekke ve zaviyelerle kalelerin tamir, bakım ve onarımı, buralarda görev alacak olanların tayin ve azilleri,

14- Hazine için Kıbrıs adasından toplanacak vergilerin kayıtları ve taksimi,

15- Müteferrik konular.⁵

Avrupalıların nüfuz kurmak için elverişli bir yer olarak gördükleri Kıbrıs, bu devletler tarafından organize edilen kışkırtıcı faaliyetler sayesinde, özellikle gayrimüslim cemaat liderlerinin otoriteye başkaldırılarını için fırsat vermekteydi. Devletin buradaki kontrolü,

⁴ H. Fikret Alasya, Tarihte Kıbrıs, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Merkezi Yayınları, Ankara 1988, s.62-63.

⁵ Hacı Haldun Şahin, "Arşiv Belgeleri Işığında Kıbrıs Adası", Arşiv Dünyası Dergisi, sa:12, Kasım 2009 İstanbul, s.5.

merkezden gönderilen valilere rağmen, daha çok müslim ve gayrimüslim cemaat vekillerinin temsil ettiği mahalli güçler ile kurulmuş olan sıkı bağlar ile sürdürülmesi bilinçli bir tercih gibi görünmektedir. Bununla beraber ortaya çıkan problemlerde ilk cezalandırılanlar da yine bu mahalli güçler olurdu. Bazen bir müftü veya piskopos, sadece görevinden azledil veya sürgüne gönderilirdi. Fakat, devletin takip ettiği ince siyaset sebebiyle kısa sürede tekrar affedilmiş ve görevine iade edilmiştir⁶.

Ermeniler, Kıbrıs'ın toplum yapısının şekillenmesinde katkısı olan bir gayrimüslim cemaattir. Osmanlı Devleti'nde yaşadıkları bölgelerde nüfus itibarı ile çoğunluk teşkil etmedikleri gibi, Kıbrıs'ta da az sayıda bulunmaktadırlar. Ancak, kayıtlarda Ermenilerden, Ermeni tâifesi olarak bahsedilmiş olması, en azından bir millet örgütlenmesi oluşturacak sayıya sahip olduklarını göstermektedir. Liderleri İstanbul'daki Ermeni Patrikliğine bağlı murahhaslardır. 7 Ağustos 1746 tarihli bir berat ile Kıbrıs Ermeni murahhaslığına Rahip Oseb atanmıştır. Beratta kendisinin sorumluluk alanı ve vazifesi bildirilmektedir.⁷ Rumlara verilen dini hakların aynısı Ermenilere de verilmiştir.⁸

⁶ Haydar Çoruh, *Agm*, s.25. BOA, M.AD., nr. 9726, s. 288; BOA, Hatt-ı hümayun, nr. 299/17754.

⁷ KŞS (Kıbrıs Şer'iyye Sicilleri), numara 17/sayfa 65-hüküm:106, 19 Receb 1159. (7 Ağustos 1746). Berât-ı âlî-şânî's-sultâ[nî], tuğra-yı hâkânî hükmü oldur ki:

İstanbul ve tevâbi'i Ermeniyân Patriği Agop nâm râhib Dîvân-ı Hümâyûnum'a memhûr arzuhâl idüp; patrikliğe dâhil murahhasalıklardan Kıbrıs cezîresinde vâki' Meryem Ana Kilisesi ve Mağara Manastırı ve tevâbi'i Ermeniyân Murahhasalığı bâ-berât-ı âlî-şân Avadik nâm râhibin üzerinde olup murahhasalık-ı mezkûra râğbet eylemeyüp Sis murahhasası tarafından Haleb Murahhasalığı'na vekîl ve hâlâ Haleb'de vekâleten murahhasalığı zabt üzre olmağla Kıbrıs Murahhasalığı hâlî ve hizmet-i lâzimesi mu'attal olmağın re'âyânın âyinlerin icrâya üzerlerine bir râhib ve murahhasa nasb u ta'yîn olunması iktizâ etmeğın murahhasalık-ı mezkûr râhib-i mesfûrun adem-i râğbetinden nâşî üzerinden ref' ve âdet-i pîşkeşin ber yükün teslim-i Hazîne-i Âmirem eylemek şartıyla cümlelerin muhtârı olan işbu dârende-i fermân-ı hümâyûn Oseb nâm râhib mahall ü müstahikk olmağla tevcîh olunup yedine şurût-ı kadîmesiyle berât-ı âlî-şân verilmek bâbında istid'â-yı inâyet etmeğın Hazîne-i Âmirem'de mahfûz olan Piskopos Mukâta'ası defterlerine nazar olundukda; kefere-i Ermeniyân Kilise-yi Meryem Ana der-cezîre-i Kıbrıs ve Manastır-ı Mağara ve tevâbi'i kazâ-i Girinye der-cezîre-i mezbûr murahhasalık, İstanbul ve Ermeni Patriği iltizâmına dâhil ve bin akçe mîrî pîşkeş ile Avadik Râhib üzerinde olduğu defterde mastûr u mukayyed olduğu derkenâr olunmağla ber-vech-i mu'tâd pîşkeşin teslim-i Hazîne-i Âmire eylemek şartıyla mücebince tevcîh ve berâtı verilmek bâbında fermân-ı âlî-şân sâdir olmağın âdet-i pîşkeş olan meblağ-ı mezbûr bin akçe mîrî pîşkeşin teslim-i Hazîne-i Âmirem eylediğine sûret-i rûznâmçe-i hümâyûnum verilmeğın mücebince tevcîh idüp bin yüz on dokuz senesi Recebül'ferd'in yedinci gününde bu berât-ı hümâyûn-ı izzet-makrûnu verdim ve buyurdum ki: Mesfûr Oseb Râhib varup ref' olunan mezkûreyin cezîre-i mezbûrede vâki' Meryem Ana Kilisesi ve Girinye kazâsında Manastır-ı Mağara ve tevâbi'i Ermeniyân Murahhasalığı'na kadîmden olıgelen âdet ü kânûn ve âyin-i âtılaları muktezâsınca mutasarrıf olup murahhasalığına tâbî' yerlerde tâife-i Ermeniyânın ulusu ve kişisi mesfûr Oseb Râhib'i üzerlerine murahhasa bilüp âyinlerine müte'allık umûrlarında doğru sözünden tecâvüz eylemeyeler ve murahhasalığına tâbî' yerlerde azl ü nasba müstahikk olan papasları râhib-i mesfûrun âyinleri üzre azl ve yerlerin âhara verdikde hilâf-ı mu'tâd-ı kadîm müdâhale olunmayup ve râhib-i mesfûrun ma'rifet ve izni yoğiken ba'zı kurâ papasları âyinlerine muhâlif nikâh câiz olmayan kefereye nikâh eylemeyeler ve bir zimmiyye avret erinden kaçsa veya bir zimmî avret boşasa veyâhûd almalu olsa ar[al]larına râhib-i mesfûr ve vekillerinden gayri kimesne girmeye ve karışmaya ve akd-i nikâh ve fesh-i nikâh ve münâza'un-fih olan iki zimmî mâbeynlerin rızâlarıyla ıslâh iktizâ idüp âyinleri üzre kiliselerinde yemîn verildikde hilâf-ı mu'tâd-ı kadîm müdâhale ve tecrîm ve tağrîm etdirilmeyüp ve murahhasalığına tâbî' yerlerde mürd olan karabaşların ve papasların ve marespit ta'bîr olunur keşîşe avretlerin mu'tâd-ı kadîm üzre patrike âid [sh. 66] metrûkâtların murahhasa-i mesfûr patrik tarafından

Ermeniler yoğun olarak Lefkoşa'da kiliselerinin bulunduğu Karamanîzâde, Ermeniyan, Nevbethâne, Tophane ve Debbaghane Mahalleleri, Hanı Cedid, Ayaandoni, Aya Fanoromoni, Çatalhurma, Ayasofya, Korkut efendi, Ömeriyye, Baş, İplik pazarı, Deftera, Nöbethane mahallelerinde yaşamaktaydılar⁹.

Adanın nüfusuna dair en kesin veriler, 1831 nüfus sayımı sonuçlarıdır. 1831 nüfus sayımının özelliği müslim ve gayrimüslim erkek nüfusun sayısını belirlemek amacıyla yapılmış olmasıdır. Öncelikle adada yaşayan erkekler sayılmış, evli kadınlar, dullar, kızlar ve adada görevli askerler yapılan sayım dışında tutulmuştur. Nüfus kayıtları müslim ve gayrimüslim olmak üzere iki başlık altında tasnif edilmiştir.¹⁰

1831 sayımı sonuçları üzerinde Halil inalcık tarafından yapılan bir değerlendirmede, Müslüman erkek sayısı 14.983, gayrimüslim erkek sayısı 29.140 ve toplam 44.206 olarak verilmiştir. 1831'de erkek çocuk ve iş göremez yaşlılar da sayılmış olduğundan adada yaşayan Müslim ve gayrimüslim erkek nüfusu tam olarak gösterilmiştir. Gayrimüslim nüfus sayısına adada bulunan az sayıda Ermeni ve Marunî de dâhildir.¹¹

Kıbrıs'ın, Nüfus ve Temettuât Defterleri ile vakfiyelerinin değerlendirilmelerinden sonra su sonuçlar ortaya çıkmaktadır. 1831 yılında yapılan nüfus sayımında Kıbrıs adasının nüfusu 45.365 kişidir. Nüfus sayımında yalnız erkek nüfus esas alındığından bu rakam erkek nüfusun toplamını göstermektedir. 45.365 kişiden 29.780'i gayri müslim, 15.585'i de müslüman ahalidir. Genel nüfus içerisinde gayri müslimlerin oranı % 65.6, müslümanların oranı ise % 34.4'tür. Kıbrıs'ın kazâlarının müslüman ve gayri müslim nüfusuna baktığımızda: Müslümanların yoğunlukta bulunduğu kazaların başında Lefkoşa, Hırsofî, Evdim ve Piskopi gelmektedir. Lefkoşa'nın genel nüfusu 5.775 kişi olup müslümanların sayısı 3.511, gayri müslimler ise 2.264 kişidir. Lefkoşa'daki müslüman nüfusun oranı, Lefkoşa'nın genel toplamının % 60.8'ini, gayri müslimler ise % 39.2'lik kısmını oluşturmaktadır. Hırsofî'nin toplam nüfusu 2.302 olup müslümanların sayısı 1.108, oranı % 48, gayri müslim sayısı 1.194, oranı % 52'dir.¹²

mîrî için ahz ü kabz eyledikde hilâf-ı mu'tâd-ı kadîm beytül-mâl ve kassâm âdemlerin ve sâ'ir ehl-i rîf tâifesi taraflarından müdâhale ve mûmâna'at olunmayup ve mürd olan Ermeni papasları ve karabaşları ve marespit ta'bîr olunur keşîşe avretlerin ve sâ'ir Ermeni zimmîlerinin kendi âyin-i âtılları üzere kiliseleri fukarâsına ve patrik ve murahhasaya her ne vasiyyet ederler ise makbûl olup Ermeni şâhidleri ile şer'le istimâ' oluna ve Ermeni ruhânlarından ba'zılarının kilise ve manastırları yoğiken mahalle be-mahalle gezüp fesâda bâ'is olanları râhib-i mesfûr âyinleri üzere te'dîb ü men' olunup ve kadîmden kendi âyinleri üzere kiliselere müte'allık bâğ u bâğçe ve çiftlik ve tarla ve değirmen ve ayazma ve binâ yerlerine ve manastırlarına ve büyüüt ve dekâkîn ve sâ'ir bunun emsâli kenîseye vakf olan eşyâ ve davarlarına bundan evvel murahhasa olanlar ne vechile zabt edegelmişler ise mesfûr Oseb Râhib zimmî ol vechile zabt u rabt idüp taraf-ı âhardan ferd ve ref' olunan mesfûr Avadik Râhib tarafından vechen mine'l-vücûh mâni' u mezâhim olmayup dahl [ü] ta'arruz kılmayalar. Şöyle bileler; alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar.

Tahrîran fi't-tâsi' aşer min-Recebi'l-ferd sene tis'a ve hamsîn ve mi'ete ve elf.

Be-makâm-ı el-Kostantiniyyeti'l-mahrûse

⁸ İlber Ortaylı, "Osmanlı Ermenileri", Yeni Türkiye, Sayı 38, Ankara 2001, s. 630.

⁹ Kıbrıs Şer'iyye Sicili Muhtelif belgeler.

¹⁰ M. Akif Erdoğan, "Kıbrıs Adası'nın 1831 Tarihli Bir Osmanlı Nüfus Sayımı", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih incelemeleri Dergisi", Sayı XII, İzmir 1997, s.81.

¹¹ Halil İnalcık, "Kıbrıs'ta Türk idaresi Altında Nüfus", Kıbrıs ve Türkler, Ankara 1964, s. 43.

¹² Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü, Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2000, s.34.

Gayri müslimlerin yoğunlukta bulunduğu kazaların başında da Dağ ve Değirmenlik kazaları gelmektedir. Dağ kazasında gayri müslimlerin oranı, toplam nüfus içerisinde % 84.4'tür. Değirmenlik kazasında ise % 81.4'tür. Limason, Omorfa, Gilan, Girinye, Magosa ve Lefke'de müslümanların genel toplam içerisindeki oranı yaklaşık 1/4'tür. Kıbrıs'ın merkezi ve en büyük kazası sayılan Lefkoşa'da müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı mahalleler Arab Ahmed Paşa, Ayasofya ve Ömeriye Mahalleleri'dir. Buna karşın gayri müslimler Aya Fanoromoni, Bas (Tribyodi) ve Aya Andoni Mahalleleri'nde yoğunluktadır. Lefkoşa'da müslümanlarla gayri müslimler ayrı ayrı mahallelerde yaşamaktadır. Yani diğer kazaların bazı mahallelerinde müslüman ve gayri müslimler bir arada yaşadıkları halde Lefkoşa merkezinde ayrı mahallelerde yaşamaktadırlar.¹³

Kıbrıs Temettuât Defterleri ile bunları tamamlayan vakfiye kayıtlarına göre, Kıbrıs'taki arazinin yaklaşık yarıya yakını müslümanların tasarrufu altında bulunmaktadır. Kıbrıs genelinde bulunan 21.182 adet hânenin 6.931'i müslümanların, 14.251'i ise gayri müslimlerindir. 6.931 müslüman hânenin yüzde olarak oranı % 33 rakamına ulaşmaktadır ki; bu da Kıbrıs Türkleri için azımsanamayacak bir rakamdır. Kıbrıs'ta bulunan dükkan, han, hamam, kahvehâne, fırın vb. gibi işyerlerinin toplam sayısı 969 olup; bunun 676 adedi müslümanlara, 293 adedi de gayri müslimlere aittir. Burada da müslümanların % 70 gibi büyük bir çoğunluğa sahip oldukları görülmektedir.

Tarla, arsa, çiftlik, bağ, bahçe, mezraa, harman vs. mevcuduna baktığımızda ise müslümanların nüfuslarına göre daha fazla oranda araziye sahip oldukları görülmektedir. Müslümanların sahip oldukları tarla, arsa, çiftlik vs. oranı % 42, gayri müslimlerin ise % 58'dir.¹⁴

Kıbrıs'ta toplumu oluşturan unsurların ilişkilerini medeni ölçüler içerisinde sürdürdüğü görülmektedir. Gayrimüslim unsurlar ve Türkler taşra ve merkezde aynı mahalle ve köylerde karışık halde yaşamışlardır. Bu yaşam paylaşımının neticesi olarak karşılıklı ticari ilişkiler de kurmuşlardır. Ticari ilişkilerin yanında insanların birbirlerine kefil olmaları, borç alacak-verecek ilişkilerine girmeleri de karşılıklı güvenin emaresi olarak değerlendirilebilir. Sicillere baktığımızda, Türkler ve gayrimüslimler arasında cereyan eden ticari faaliyetlerde hemen her malın alım satımı yapılmıştır. Buna arazi, bağ, bahçe, dükkân gibi gayrimenkul malların satışı da dâhildir.

Sicillerde buna dair pek çok örnek bulmak mümkündür. Mesela; Lefkoşa'nın Çatalhurma mahallesinden Ağasa bint-i Sergi, aynı mahallede bulunan evini müstemilatıyla birlikte yüz elli kuruşa Mustafa Beşe bin İbrahim'e satmıştır.¹⁵ Örnekte görüldüğü gibi Ermeni

¹³ Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü, s.35.

¹⁴ Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü, s.36.

¹⁵ KŞS, 8/50-229, 9 Cemaziyevvel 1125 (3 Haziran 1713). Medîne-i Lefkoşa mahallâtından Çatalhurma mahallesi sâkinelerinden Ağasa bint-i Sergiz nâm Ermeniye meclis-i şer'î-i hafîr-i lâzîmü't-tevkîrde işbu bâ'isü'l-vesika Mustafa Beşe bin İbrahim nâm kimesne mahzarında ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm idüp yedimde mülküm olup mahalle-i mezbûrede vâki' bir taraftan Zaharya mülkü ve bir taraftan (----) mülkü ve bir taraftan Musa Beşe mülkü ve taraf-ı râbi'i tarik-i âmm ile mahdûd bir bâb tahtânî hâne ve bi'r-i mâ'i ve havluyu ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireyi müstemil mülk menzilimi bi-cümleti't-tevâbi' ve'l-levâhık mezbûr Mustafa Beşe'ye yüz elli guruşa tarafeynden icâb ve kabûlü hâvî bey'-i bât-ı sahîh-i şer'î ile bey' u teslîm [ve temlîk] idüp ol dahi ber-vech-i muharrer iştirâ vü tesellüm ve kabz u kabûl eyledikden sonra semeni olan meblağ-ı mezkûr yüz elli guruşu müşterî-i mezbûr yedinden tamâmen ahz u kabz eyledim min-ba'd mârru'z-zikr menzil müşterî-i mezbûr Mustafa Beşe'nin

ve Türkler karşılıklı ticari ilişkiler kurmaktadırlar. Yine Lefkoşa'nın Karamanzade mahallesinden Bogos veled-i Betros, aynı mahallede bulunan evini müstemilatıyla birlikte Osman Ağa bin Mehmed Ağa'ya yirmi beş kuruşa satmıştır.¹⁶

Ada nüfusunu oluşturan asli iki unsur Müslim ve gayrimüslim cemaatler arasında en farklı toplumsal ilişki şekli ihtida hareketleridir. Kendi dinlerinden vazgeçen gayrimüslimler kendi rızaları ile Müslüman olmaktadır. Bu konuda gerek Osmanlı idaresinin, gerekse adada onun temsilcisi Kıbrıs eyalet yönetiminin asla bir zorlaması söz konusu olmadığı görülmektedir. Ama yine de ihtida sonrası bunu kabullenmeyen eşlerin boşanmış olduklarına dair vesikalarda mevcuttur. Adada gözlemlenen ihtida olaylarında bazen Ermeni şahısların da söz konusu oldukları görülmektedir. Daha XVI. yüzyıl gibi erken zamanlarda Kıbrıs'ta yaşayan Ermenilerden bazı kişilerin ihtida ettikleri görülmektedir. Mesela, Lefkoşa'nın Debbâğhane mahallesinden olup İslamiyeti kabul eden Yusuf'un, vefat eden babası Odik veled-i Mardiros'dan kendisine intikâl eden miras hissesinin davaya konu olduğunu ve vasisi olan annesi Aristoni bint-i Luizu'dan teslim aldığı kayda geçirilmiştir.¹⁷ Yine, Lefkoşa'da yaşayan Manas bin Minas Müslüman olup Hüseyin¹⁸, Karamanzade mahallesinden Ermeni Deşhun Heyna Tuti bint-i Hacı Kadez müslüman olup Emine ismini almıştır.¹⁹ İplikpazarı mahallesinde ikamet eden İstanbullu Mardise bint-i Mihailaki'nin kendi isteğiyle İslamiyeti kabul idüp Fatma ismini almıştır.²⁰ Yine Lefkoşa'nın Ermeni mahallesinden Minas adlı Ermeni'nin kendi talebiyle İslâmiyeti kabul edip Mehmed ismini almıştır. Görüleceği üzere kendi isteği ile ihtida eden Ermenilere sicil kayıtlarında rastlanmaktadır.

Kıbrıs'ta yaşayan toplumun her zümresinin medenî, ticarî, adlî ve cezaî meselelerde aralarında çıkan anlaşmazlıkların çözüm mercii her daim kadı makamı olmuştur. Kıbrıs'ta

mülk-i müşterâsıdır keyfe mâ-yeşâ ve hasbe mâ-yahtâr mutasarrıf olsun dedikde gibbe't-tasdîkî's-şer'î mâ vaka' bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi't-tâsi' min Cemâziye'l-evvel li-seneti hamse ve işrîn ve mi'ete ve elf.

Şuhûdü'l-hâl: Es-Seyyid Ahmed Çelebi bin Ali, Mehmed Kapıcıoğlu, Kazzâz Ahmed Çelebi bin İbrahim, Dellâl Şa'ban bin Abdullah.

¹⁶ KŞS, 8/53-240, 28 Cemaziyelevvel 1125 (22 Haziran 1713).

¹⁷ KŞS, 13/196-642, 8 Safer 1143(23 Ağustos 1730), Medîne-i Lefkoşa mahallâtından Debbâğhâne mahallesi mütemekkinlerinden iken bundan akdem hâlik olan Odik veled-i Mardiros nâm Ermeni'nin sulbî sağır oğlu ve sinn ve cüssesinin bülûğa tahammülü olup rüşd ve bülûğunu iddî'â idüp şeref-i İslâm'la müşerref olan Yusuf nâm şâbb-ı emred meclis-i şer' de yine mahalle-i merkûmede mütemekkinine ve kıbel-i şer' den mansûb vasîsi anası işbu râfi'atü's-sifr Aristoni bint-i Luizu nâm nasrâniyye tarafından husûs-ı âti'l-beyânı vekil olup el-Hâc Hasan ve Kürkçü Ali nâm kimesneler şehâdetleriyle vekâleti sâbite olan zevci Dodak veled-i Artin nâm Ermeni muvâcehesinde ikrâr idüp babam mesfûr Odik mürd oldukda ben sağır olmam ile anam mesfûre Aristoni vasım olup babamdan intikâl eden emvâl ve erzâkımı ber-müceb-i defter-i kassâm kabz ve zabt etmişidi hâlâ ben bâliğ ve reşid olup emvâl ve erzâkımı bi-nefsî hıfz ve hirâsete iktidârım olmağla vasiyye-i mezbûre anam Aristoni'nin makbûzu olan ber-müceb-i defter-i kassâm on üç bin altı yüz yetmiş akçeyi tamâmen yedinden ahz u kabz eyledim meblağ-ı mezkûrdan ve gayrıdan anam Aristoni zimmetinde bir akçe ve bir habbe hakkım yokdur husûs-ı mezbûrdan ve gayrıdan zimmetini ibrâ vü iskât eyledim dediği kayd-şod. Fî 8 Safer sene [1]143.

Şuhûdü'l-hâl: Mukayyid es-Seyyid Mustafa Çelebi, Hüseyin bin Veli, Mehmed ibn-i Mehmed, Menlâ Mehmed İmâm, Muhzırbaşı Mustafa.

¹⁸ KŞS, 21/2-9.

¹⁹ KŞS, 35/144-200, 4 Muharrem 1251 (2 Mayıs 1835).

²⁰ KŞS, 42/19-44, 20 Ra. sene [12]66. (3 Şubat 1850). İplik Bâzârı mahallesinde sâkine fi'l-asl Âsitâneli olup Ermeni tâ'ifesinden Mardise bint-i Mihailaki nâm nasrâniyye âkile olduğu hâlde tav' ve rızasıyla huzûr-ı şer' de ityân-ı kelimeteyn-i şehâdeteyn ile İslâmî kabûl ve talebiyle ismi Fatma tesmiye olduğu işbu mahalle şerh verildi. Fî 20 Ra. sene [12]66.

Şuhûdü'l-hâl: Hasan Ağa, Arif Ağa.

görev yapan kadılar İslam hukukunu adada uygulamışlar ve gereğini titizlikle yerine getirmişlerdir. İstanbul, Kıbrıs kadıları hakkında kendisine iletilen en küçük şikâyeti dahi değerlendirip gerekli tedbiri almıştır.

Osmanlı Devleti'nde insanlar kendi aralarında veya devletin atadığı idareciler arasında meydana gelen anlaşmazlıklar, taraflarca Şer'i mahkemeye intikal ettirilebiliyordu. İncelediğimiz şer'iyye sicillerinde mal veya mülk satışları ve hibe, borçlanma, borç ödeme, alacak davaları, ticari konular, boşanma, miras, vasi ve nafaka alacağı gibi konular karşımıza çıkmaktadır. Ada'da yaşayan Ermenilerin bu konulara ilişkin belgelerine de sicillerde sıklıkça rastlanmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde mülk edinme; şer'i olarak mülk edinilmesinde engel bulunmayan alanlarda, hukuki statü olarak miri arazi ve vakıf mülkleri durumundaki topraklar ve mallar hariç serbest bırakılmıştır. Hatta bazı durumlarda bu miri topraklar ve vakıf mülkleri de mülk haline getirilebilmekteydi. Sicillerde, Osmanlı Devleti'nde mülk sahibi olma konusunda gayri Müslimlerle Müslümanlar arasında fark yoktu. Gayrimüslimler ister kendi aralarında, isterlerse Müslümanlarla, mülklerle ve mülkiyet hakkıyla ilgili bütün davalarda Şer'i Mahkeme'de haklarını arayabilmekteydiler. Sicillerde geçen bir belgede gerçeğin ortaya çıkarılması için şahsın inandığı dinin kitabı üzerine yemin ettirildiği görülmektedir. Vefat eden Luyizi adlı Ermeni'ye, Yakob adlı Ermeni'nin beş bin akçe borcu olduğu²¹ iddiası üzerine Yakob adlı Ermeni, vefat eden Luyizi adlı Ermeni'ye borcu bulunmadığına dair İncil üzerine yemin etmiştir.²²

İncelediğimiz kayıtlarda; hane, çiftlik, bağ, bahçe, Kıbrısta en önemli sorun olan su kuyusu, su kullanma hakkı, arsa, arazi dükkan ve özellikle ağaç satışları büyük yer tutmaktadır. İnsanların oturmak için kullandıkları meskenleri bina olarak satıldığı gibi, bu binayı tamamlayan avlu, kuyu, ağaç gibi varlıklarla birlikte de satılmışlardır.

Sicillerde bir mal veya paranın ileride geri ödenmek üzere "borç" olarak verilmesiyle ilgili olarak, alınan borç paranın karşılığı olarak mülk rehin gösterilmesi ve mahkemece onaylanması seklindedir.

Sicillerdeki pek çok dava örneği gayrimüslimlerin boşanma, alacak-verecek, muhalefat, miras gibi davalarını şer'î mahkemelere taşıdıklarını göstermektedir. Bu tür davaların bazen her iki tarafı gayrimüslim olabildiği gibi, bazen de bir taraf Müslüman iken diğer taraf gayrimüslim olabilmekteydi.²³ Cemaatler arasında yapılan sözleşmelerde problemler ortaya çıktığında, eğer taraflar mahkemeye başvururlar ise kadı davalı veya davacının hangi cemaatten olduğuna değil, davadaki konumuna bakarak hüküm verirdi. Suçun sabit olması halinde Müslüman veya Hristiyan olmak, cezanın işleyişi açısından kişi için herhangi bir farklılık yaratmamaktaydı.²⁴

Bu hususlara ilişkin sicillerde bulduğumuz şu örnekleri verebiliriz. Han-ı cedîdden Sefer isimli Ermeni'nin bütün alacak ve verecekleri konusunda Hacı Mehmed'i kendisine vekîl

²¹ KŞS, 3/3-24, 29 Zilhicce 1018(25 Mart 1610).

²² KŞS, 3/3-25, 29 Zilhicce 1018(25 Mart 1610).

Yakob veled-i Gazal mürd olan Derviş nâm Ermeni'nin yedimde bir akçesi yokdur deyü yemin bi'l-İncil etmeğın.

Şuhûdü'l-hâl: İlyas Ağa Ser-muhzır, Mahmud Kethüdâ ibn-i Mustafa.

²³ 16 Nisan 1809 (Gurre-i Rebiülevvel 1224), KŞS. , nr. 27, s. 5.

²⁴ 24 Mart 1819 (27 Cemaziyevvel 1234), KŞS. , nr. 30, s. 36.

tain ettiği²⁵ görülür ki bu iki toplum arasındaki güveni ifade etmek adına da önemli bir belgedir.

Sicillere yansıyan belgelerden iki toplum arasında borç alışverişi olduğunu anlaşılmaktadır. Lefkoşa'nın Çatalhurma mahallesinde yaşarken vefat eden Ayvaz veled-i Atado'nun varislerinden kardeşi Maraz, diğer varis Ayvaz'ın hanımı Ersiye bint-i Sergiz'in, terekeden yüz otuz iki buçuk kuruşu sakladığı ve abisi hayatta iken abisinden borç alıp ödemediği yetmiş kuruşdan kendisine düşen hisselerin tahsil edilmesi talebiyle açtığı dava neticesinde; Maraz iddiasını şahitlerle ispat edemediğinden açtıkları dava reddedilmiştir.²⁶

Sicillere yansımış ilginç bir belge de faize ilişkindir. Lefkoşa'nın Akaça köyünden Çirkako veled-i Zavani'nin, Nevbethane mahallesinden Danyel veled-i Danyel'de faiz alacağı olduğu iddiasını ispat edemediğinden dava reddedilmiştir.²⁷

Alacak verecek konusunda itilafların yaşandığı da görülmektedir. Hasan Çelebi, Donaber ve Arab Bilal Aznor adlı Ermeniden alacaklarını mahkemede tescil ettirmek durumunda kalmışlardır. Lefkoşa'dan Hasan Çelebi, Ermeni Aznor'da altı yüz yirmi akçe alacağı olduğunu mahkemeye tescil ettirmiştir.²⁸

Lefkoşa'nın Ermeni Mahallesi mütemekkinlerinden iken ölen Manok veled-i Ese adlı Ermeninin verâseti oğlu Ağya, kızları Maryam ve Eksi ve Hâtûn'a intikal etmiştir.²⁹ Manok veled-i Ese'nin küçük kızı Haton'un işlerini yürütmek ve mallarını korumak için amca oğlusu Haçador veled-i Bedros'un vasi tayin edilmiştir.³⁰ Küçük kızı İksi'nin babasından kendisine intikal eden miras hissesini korumak ve hıfız etmek üzere amca oğlusu Haçador veled-i Bedros'un kayyim tayin edilmiştir.³¹

²⁵ KŞS, 5/7-19. Hân-ı cedîd sâkinlerinden Sefer nâm Ermeni mahfil-i kazâda işbu bâ'isü'l-vesîka el-Hâc Mehmed nâm kimesne mahzarında takrîr-i kelâm idüp mezbûru zimem-i nâsda olan hakkımı ahz ve deynimi i'tâya tarafımdan vekîl nasb eyledim dedikde mezbûr dahi kabûl ve edâsına ta'ahhüd etmeğın

Şuhûdü'l-hâl: Mustafa Çelebi Cüzhân, Mehmed Çelebi el-Mü'ezzin, Musa Beşe çukadâr, Ve gayruhum.

²⁶ KŞS, 8/112-404. 21 Cemaziyelevvel 1126 (4 Haziran 1714).

²⁷ KŞS, 12/59-221, 9 Zilkade 1137 (20 temmuz 1725). Cezîre-i Kıbrıs'da medîne-i Lefkoşa'ya tâbi' Akaça nâm karye mütemekkinlerinden Çirkako veled-i Zavani nâm zimmî meclis-i şer'-i hatîr-i lâzîmü't-tevkîrde medîne-i mezbûre mahallâtından Nevbethâne mahallesi mütemekkinlerinden işbu râfî'u'l-vesîka Danyel veled-i Danyel nâm Ermeni muvâcehesinde üzerine da'va ve takrîr-i kelâm idüp târîh-i kitâbdan iki sene mukaddem mu'âmele-i şer'iyye tarîkıyla mezbûr Danyel'den kırk iki guruş ahz u kabz eylediğimden sonra iki senede meblağ-ı mezkûr kırk iki guruş için ribh nâmıyla yetmiş beş guruş verdim bilâ devr-i şer'î ribh nâmıyla yedimden kabz eylediği meblağ-ı mezbûr yetmiş beş guruşu talep eylediğimde vermede ta'allül ider su'âl olunup takrîri tahrîr aliverilmesi matlûbumdur dedikde gibbe's-su'âl mezbûr Danyel cevâbında zikri mürûr iden asl mâl mezkûr kırk iki guruşu mezbûr Çirkako yedinden ahz u kabz eylediğini ikrâr mâ'adâsını inkâr ile mukâbele idicek müdde'î-i mezbûrdan takrîrine mutâbık beyyine talep olundukda ityân-ı beyyineden izhâr-ı acz idüp istihlâf olunsun dedikde müdde'î-i mezbûr Çirkako'dan ribh nâmıyla yetmiş guruşu almadığına yemîn teklif olundukda mesfûr Danyel dahi alâ-vefki'l-mes'ûl yemîn-iu bi'llâhi'llezî ünzile'l-İncîle alâ-İsa aleyhi's-selâm yemîn itmeğın mesfûr Çirkako mesfûr Danyel'e mu'ârazadan men' birle mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi't-tâsi' min Zi'l-ka'deti's-şerîfe li-seneti seb'a ve selâsin ve mi'ete ve elf.

Şuhûdü'l-hâl: Küçük Mustafa, Ahmed Çavuş, Muhzirbaşı Mustafa, Muslı bin Rıdvan, İbrahim [bin] el-Hâc Ali.

²⁸ KŞS, 17/132-338, 10 Zilhicce 1193. (19 Aralık 1779)

²⁹ KŞS, 17/104-240, 1 Şaban 1183. (30 Kasım 1769)

³⁰ KŞS, 17/104-241, 29 Şaban 1183. (28 Aralık 1769)

³¹ KŞS, 17/104-242, 2 Ramazan 1183. (30 Aralık 1769)

Vasi tayinine dair pek çok belge olmakla birlikte bir başka örnek; Lefkoşa'nın Fenaromeni mahallesinden Nikola veled-i Hristoforo'nun, Silifke'nin Bahçe köyünde bulunan evini, arsasını ve bahçesini müştemilatıyla birlikte tâlibine satmak üzere Silifke kasabasında sâkin Kigorg veled-i Avadik'i vekîl tayin ettiği dairdir.³²

Sicillerde borca karşılık rehin vermeye dairde belgeler bulunmaktadır. Mesela; Lefkoşa'nın Fenaromeni mahallesinden Pavlaki veled-i Yorgaki'nin, Karamanzade mahallesinden Saatçi Mardiros Ağa bin Agob'dan almış olduğu borç karşılık aynı mahallenin Mihailhabbaz sokağındaki evi ile Dağ nahiyesinin Deftera köyündeki Liyondidi Çiftliği'ni müştemilâtıyla birlikte rehin olarak vermiştir.³³

Ticari konulara ilişkin de belgeler bulunmaktadır. Sicillerde yaşanmış olan bir iflasın kayda geçirildiğini görüyoruz. Borcundan dolayı hapsedilen Lefkoşa'nın Baş mahallesinden Hristoğlu veled-i Eci Vasili, borçlu olduğu İstefan veled-i Kirkor ile Eci Kirkor veled-i Ogakim ile görülen muhakemelerinde iflas ettiğini ispat ettiğinden serbest bırakılmıştır.³⁴

Bir diğer belge komisyonculukla ilgilidir. Kaplan isimli Ermeni'nin, evinde yaptıkları sekiz bin akçe ile yapılan satışta aracılık yapan Yoğurtçu Ali'yi devreden çıkararak malları bir başkasına sattığına dair bu belge,³⁵ Kaplan adlı Ermeni'nin saf dışı bırakıldığını anlaması nedeniyle mahkemeye başvurması sonucu ortaya çıkmıştır.

³² KŞS, 49/52-123, 24 Cemâziyelâhir 1285. (12 Ekim 1868)

³³ KŞS, 50/69-159, 9 Muharrem 1288. (31 Mart 1871)

³⁴ KŞS, 39/13-30, 26 Safer 1258. (8 Nisan 1842) El-emru kemâ-cerâ. Harrerehû efkarü'l-verâ ileyhi te'âlâ es-Seyyid Osman İzzî el-Müvellâ-hilâfeten be-Medîne-i Lefkoşa gufira-leh.

Bende-i mennân es-Seyyid Osman.

Sebeb-i tahrîr-i kitâb-ı şer'îdir ki;

Mahrûse-i Lefkoşa'da Baş mahalle ahâlîsinden olup bâ-i'lâm-ı şer'î mahkûmün-bih Ermeni İstefan veled-i Kirkor'a dört yüz altmış yedi buçuk ve Eci Kirkor veled-i Ogakim nâm Ermeniye beş yüz elli buçuk guruş ki cem'an bin on sekiz guruş deyni için üç aydan mütecâviz mahbûs olan işbu râfi'u's-sifr Bâzergân Hristoğlu veled-i Eci Vasili nâm zimmî meclis-i şer'-i şerifde dâyinleri mersûmân İstefan ve Eci Kirkor muvâcehelerinde; işbu lâbis olduğum köhne libâsımdan mâ'adâ ism-i mâl itlâk olunur nesneye mâlik olmayup edâ-yı deyne kudretim olmamağla müflis ve mu'sir olduğum ecilden si'a-i hâle değin kayd-ı habsden sebîlim tahliye olunması matlûbumdur deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istintâk dâyinleri mersûmân cevâblarında; medyûn-ı mersûm edâ-i deyne kudreti olup mu'assirdir deyü her biri da'vâ etmeleriyle tarafeynden beyyine taleb olundukda mersûmân İstefan ve Eci Kirkor müdde'âlarına ikâmet-i beyyine edemeyüp medyûn-ı mersûm Hristoğlu ber-vech-i meşrûh asârını lede't-ta'dîl ve't-tezkiye makbûletü's-şehâde oldukları ihbâr olunan Ayasava mahallesi mütemekkinlerinden Andoni veled-i Hristofi ve Eci Yani veled-i Ergiro ve sâ'ir on nefer zimmîler şehâdetleriyle ber-nehc-i şer'î ba'de'l-isbât mücebince mersûm Hristoğlu'nun iflâsına hükm olunup vakt-i yüsrüne değin habsden itlâk olunmağın mâ-hüve'l-vâki' bi'l-ibtigâ ketb ü imlâ olundu. Hurrîre fi'l-yevmi's-sâdis ve'l-işrîn min şehri Saferi'l-hayr li-seneti semân ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf.

Şuhûdü'l-hâl: Çukadâr Tahir, Çukadâr Hasan, Hüseyin bin Usta Mustafa, Muhzır Murad, Osman Dayı ve gayruhum.

³⁵ KŞS, 3/142-881, 30 Cemaziyelevvel 1019 (20 Ağustos 1610). Mahmiyye-i Lefkoşa dellâllarından Yoğurtcu Ali nâm [kimesne] meclis-i şer'a Kaplan nâm Ermeni'[yi] ihzâr ve mahzarında bast-ı merâm edüp mezbûr Kaplan'ın bundan akdem ben evinde bey' için mezâd edüp sekiz bin akçe bahâ etdikden sonra mahzâ bana dellâllık vermemek için alup kendisi bir gayrı adama bey' etmişdir su'âl olunsun dedikde gıbbe's-su'âl mezbûr Kaplan ikrâr ile cevap verdikde mezbûr Ali talebiyle kayd olundu.

Şuhûdü'l-hâl: Hasan ağa-yı azebân-ı Lefkoşa, Mustafa Bey, Mehmed Çelebi ve gayruhum.

Kıbrıs'ta farklı din, dil ve milliyetlere mensup toplumların meydana getirdikleri toplumsal yapı, bu unsurların birbirleriyle ilişkilerine engel teşkil etmemiştir. Bunun tam tersini adada görmek mümkündür. Bunun mekan üzerinde zorunlu kılındığını gösteren en basit örneği, miras davaları kayıtlarında karşımıza çıkan tarla, bahçe, bağ davalarını içeren kayıtlardır. Bir müslümana ait olan tarlanın sınırında Hristiyan köylüsünün arazisinin başladığı çok sayıda örnek vardır. Bu durumda Kıbrıs köy toplumu en azından birlikte yaşamının fiziki zeminini oluşturmuştur. Zira, tarlanın ekilip dikilmesi, ürün yetişinceye kadar gözetilip korunması ve nihayet hasat zamanı bu komşu insanlar aynı mekanda bulunmak durumundadırlar. Sicillerde yer alan tereke defterlerindeki çok sayıda alacak verecek ve kefilliklere dair kayıt bu görüşü destekler niteliktedir.

Osmanlı Devleti'nde uygulanan kanunlar gayrimüslim cemaatler ile Müslümanlar arasındaki ilişkilerde İslam hukukunun tatbikini gerektirmekteydi. Cemaatler arasında tek üstünlük Müslümanlarda olmakla beraber, uygulamada Müslümanlar arasındaki davalarda gayrimüslimlerin şahadetine de başvurulduğu görülmektedir. Bu durumu devletin adalet mekanizmasında cemaatler arasında bir ayırım yapmamaya çalıştığının göstergesidir.

Veraset davalarında bu tür şahitliklerin önemli olduğunu özellikle belirtmemiz gerekmektedir. Evlenme ve boşanmanın gerçekleşmesi durumlarında da gerektiğinde gayrimüslimlerin şahadeti önemliydi. Diğer taraftan gayrimüslim cemaat mensuplarının da devlet eliyle korunduğu ve haksızlığa uğramaları halinde müracaat edebilecekleri en yakın merciin kadı olmadığı takdirde vilayetin en kıdemli amiri olan vali veya aynı yetkilere haiz yöneticiler vasıtasıyla Divan-ı Hümayun olduğu bilincinin yerleştirilmiş olması önemlidir. Meselâ, kişi cizye vermesi gereken bir zümreden olmamasına rağmen, mensup olduğu cemaatin sosyal statüsü sebebiyle, zorla vergiye tabi tutulduğu zamanlar da devlet mutlaka eski kayıtlara müracaat eder ve tarafların iddialarını araştırırdı. Bunun için Divan-ı Hümayun'a kadar uzanan bir inceleme yapılabilirdi, imparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi Kıbrıs'ta da gayrimüslimler hiçbir çekinceye maruz kalmaksızın, davalarını kadı mahkemelerinde çözüme kavuşturabilmekteydiler.³⁶

Kıbrıs'ta evlenme konusunda ortaya çıkan bir sorun, yetkisiz kişilerin bu işleri görmeye kalkışmasından ortaya çıkmıştır. Kıbrıs ve bağlı yerlerde oturan Rumların nikahlarını kıyma, boşama ve bazı anlaşmazlıklarını çözme işleri Piskopos ve metropolitlerine ait olduğu halde bazı Rum ve Ermeni reayanın Galata voyvodasından aldığı nikah izinlerini bazı kenar mahalle imamlarına tasdik ettirerek istedikleriyle evlenmelerinin önüne geçilmesi için gerekli yazışmaların yapıldığı görülmektedir.³⁷

³⁶ Kemal Çiçek, "Lefkoşa Mahkemesinde Rumlar ve Türkler", Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi, Hız. Ali Ahmetbeyoğlu – Erhan Afyoncu, İstanbul 2001, s. 63 vd.

³⁷ KŞS, 36/54, 20 Zilkade 1251. (8 Mart 1836) Mefâhirü'n-nüvvâbi'l-müteşerri'în Lefkoşa ve Tuzla ve Girmiyeye nâ'ibleri zîde ilmuhum tevkî'-i refî'-i hümayûn vâsil olucak ma'lûm ola ki, İtanbul ve tevâbi'i Rum patriği Âsitâne-i sa'adetde mukîm cemâ'at metropolidânının Dîvân-ı Hümayûnuma takdîm eyledikleri bir kıt'a memhûr arzuhâlleri mefhûmunda Kıbrıs ve tevâbi'i Arhî Piskopos Benardos nâm râhib ile cezire-i mezkûrede Yako ve Tuzla ve Girmiyeye metropolidânın yedlerine verilen berât-ı âlişân şurûtunda akd-i nikâh ve fesh-i nikâh ve münâza'un fihi olan iken dahi mâbeynlerin rızâları ve Arhî Piskopos ile metropolidân-ı mesfûrun ma'rifetleriyle ıslâh olunmak husûsu musarrah iken iltizâmları dâhilinde cezîre-i mezkûrede vâki' mahallerde sâkin Rum re'âyâ ta'ifesinden ba'zı kimesneler hilâf-ı âyîn tenekkuh ve tezevvüc veyâhud zevce-i menkûhaları ile tatalluk ve ba'zı müste'men tâ'ifesi re'âyâ kızlarını ahz murâd edip Arhî Piskopos yâhud üç nefer metropolidândan vekîllerinden izin ve ruhsat edemediklerinden mehâkim ve eimme-i mahalleye varıp iğfâl ve itmâ' iderek dârü'l-hâhları üzre tenekkuh ve tezevvüc veyâhud zevc-i menkûhaların tatlık birle aceze iyâl ve evlâdlarına gadr-i küllî eylediklerin bildirmeleriyle o makûle gerek re'âyâ ve gerek müste'men tâ'ifesine iltifât olunmayıp

Bunun yanında anlaşmalı boşanmalarda yaşanmıştır. Lefkoşa'nın İncirli köyünden Lino bint-i Çirkako, mehrinden ve nafakasından vazgeçip ve çocukları Çirkako ve Marya'nın da bakımını üstlenerek geçinemediği kocası Karabet veled-i Bogoz ile anlaşarak şer'i mahkemede kadı huzurunda boşanmışlardır.³⁸ Bir başka boşanma sebebi ise ihtidadır. Kocasının kendisine eziyet ettiğinden bahisle boşanmak isteyen Hasne bint-i Murad adlı

reddiyle mu'âmele olunmak bâbında bir kıt'a emr-i şerîfîm sudûrunu istid'â-yı inâyet eyledikleri ecilden kuyûda mürâca'at olundukda bu makûle müste'men ta'ifesiyle izdivâc eden re'âyâ kızları ve anlardan tevellüd eden evlâdlar gerçi hasebü's-şer' re'âyâ-yı Devlet-i Aliyyemden ma'dûd olmak iktizâ edip lâkin şimdiye dek dostluk vasfına? binâ'en o makûlelerden iğmâz olunmuş olmakla memâlik-i kirâmîyede taraflarından temlik olunmuş emlak ve arâzî var ise sâ'ir müste'men misillü furuht edip alâkasızca kalmaları o makûlelere ifâde olunmak husûsunda irâde-i kat'-ı mülûkânem ta'alluk edip nizâm-ı mezburun muktezâ-yı şer'-i mutahhar ve münifâ-yı kavâ'id-i mülkiye üzre böylece ale'd-devâm istikrârı bâbında fetevâ-yı şerife sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket makrûn mücebince İzmir ve sevâhil-i cezâyirde vâki' hukkâm ve zâbitâna hitâben başka ve an asl Efrenc tâ'ifesi Dersa'âdet'ime geldiklerinde Galata misâfereten ikâmet edip re'âyâ-yı Devlet-i Aliyyem mahallâtı aralarında temekkün etmek ve re'âyâ kızlarını tezevvüc ile tahsil-i ihtilât eylemek misillü vaz' ve hareketleri yoğiken bu hilâlde milel-i muhtelif Efrenc tâ'ifesinden ba'zısı Galata ve Beyoğlu'nda ve ba'zı Rum ve Ermeni re'âyâsının kızlarını atalarından ve babalarından tezevvüc için talep eylediklerinde dirliklerinin hilâfi olduğundan o makûle Efrenc tâ'ifesine kızlarını vermekden ictinâb ve Rum ve Ermeni papasları dahi rızâ vermeyerek kat'î cevâb vermiş olduklarından tâ'ife-i mersûm istediği re'âyâ kızlarını istishâb ve Galata voyvodasına varup bu kızı tezevvüc edeceğim deyü ifâde ve bir mikdâr akçe i'tâsıyla voyvodadan aldığı izin tezkiresini ba'zı kenâr mahkemelerde olan nüvvâb ve mahallât imâmlarına ibrâz ve şerî'at-i islâm üzere akd ettirmekte oldukları bi'l-ihbâr tahkik olunmuş ve fimâ ba'd re'âyâ-yı Devlet-i Aliyyemden olan Rum Ermeni kızlarını o makûle Efrenc tâ'ifesine tezevvüc etmemek ve voyvoda tarafından izin tezkiresi verilmemek ve Efrenc tâ'ifesine mukaddem verilip yedinde olan izin tezkiresini o makûle kenâr mahkemelerde nüvvâb ve mahallât adamlarına ibrâz ettirip amel ve i'tibâr olunmayıp reddiyle cevâb verilerek külliyyen men' ve def'leri husûsuna mübâderet ve zinhâr ve zinhâr vaz'ı tecvîz birle mübâ'adet eylemeleri için milletden? iktizâ edenlere tenbîh ve te'kide müsâra'at eylemesi için Rum patriğine hitâben beyâz üzerine nizâmı hâvî başka başka sudûr eden evâmir-i aliyye Dîvân-ı Hümâyûnumdan ve âhardan şefâ'at ve ricâ ile bu keşîşi ve piskopos eyle deyü cebr ve ta'addî olunmayıp veyâhud şu papası azl ve kilisesiyle şu papasa ver deyü bir ferd ta'addî ve rencide eylemeyip ve metropolidliğine tâbî' bazı yerlerde terk-i dünyâ olan keşîşler ve papazlar mahalle be-mahalle gezip fesâda bâ'is olanlar âyînlerine muhâlif istedikleri yerlerde gezmeyip metropolidleri ma'rifetiyle âyînleri üzre te'dîb ve men' ve geri kadîmî sâkin oldukları manâstırlarına gönderile ve akd-i nikâh ve fesh-i nikâh ve münâza'un fih olan iki zimmî mâbeynlerin rızâlarıyla ve metropolid ve vekîlleri ma'rifetiyle islâh ve iktizâsı hasebiyle âyînleri üzerine kiliselerinde yemîn verdirep ve efrus ta'bîr olunur te'dîb eylediklerinde kuzât ve nüvvâb müdâhale eylemeyeler deyü verilen berâtları şurûtundan musarrah olduğu piskopos mukâta'asından derkenâr olunmakla ve şurût ve nizâmı mücebince amel olunmak bâbında bin iki yüz yirmi sekiz senesi Zi'l-ka'desinin yirmi yedinci günü târîhinde Kuşadası'na verilen emr-i âlî mücebince emsâllerine evâmir-i aliyyem verilegeldiği derkenâr olunmakla imdi emsâli mücebince amel olunmak bâbında fermân-ı âlîşânım sâdır olmuşdur buyurdum ki hükm-i şerîfîm vardıkda bu bâbda sâdır olan emrim üzre amel edip dahi siz ki nüvvâb-ı mûmâ ileyhimâsız şurût-ı nizâm-ı mezkûre mücebince amel ve hareket birle hilâf-ı şurût-ı nizâm ve âyînlerinin muğâyiri o makûle tarafınıza vardıklarında reddiyle cevâb verip ve mahalle imâmlarına dahi tenbîhe mübâderet eylesesiz şöyle bilesiz alâmet-i şerife i'timâd kılarsız.

Tahrîren fi yevmi'l-işrîn şehri Zi'l-ka'de sene ihdâ ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf.

Be makâm-ı Kostantiniyyeti'l-Mahrûsa

³⁸ KŞS, 6/28-71, 21 Rebiulevvel 1110. (27 Eylül 1698)

Ermeni kadınının müslüman olarak Ayşe ismini aldığı, kocasının Müslümanlığı kabul etmemesi üzerine de boşanmalarına hükmedildiği görülmektedir.³⁹

Zimmîlerin İslam toplumu içerisinde, gündelik hayatlarında şekli bir düzenleme getirilmiş olması, bunun uygulamada da aynen gerçekleştiğini göstermez. Özellikle Kıbrıs'ta yaşayan zimmîler söz konusu olunca, gerek seyyahların verdikleri bilgiler ve gerekse arşiv kayıtları burada yaşayan zimmîlerin kısıtlamalar konusunda oldukça rahat olduklarını göstermektedir. Hatta Kıbrıs'ı ziyaret eden seyyahların ifadelerine göre, kıyafet konusunda bir kısıtlamanın burada olmadığı söylenebilir⁴⁰.

Kıbrıs'ta yaşayan zimmi toplum açısından, gündelik hayatları üzerinde kısıtlama sayılabilecek tek uygulamanın, yabancı seyyahların raporlarına göre, Lefkoşa ve Magosa'da sur içinde ata binmelerinin yasaklanmış olmasıdır. Bu yasağın en katı şekilde, askeri bölge olması açısından, Magosa'da uygulandığı görülmektedir⁴¹. Ayrıca sicillerde Kıbrıs'daki gayri müslimlerin müslüman elbisesi ile dolaşmalarının önlenmesi bunun aksine hareket edenlerin cezalandırılmalarına dair⁴² ortaya çıkan ve bu konuda gerekli tedbirlerin alınması için yapılmış

³⁹ KŞS, 3/25-159, 1 Zilkade 1018. (26 Ocak 1610) Budur ki; Hasne bint-i Murad nâm mütezevvice Ermeniye mahfil-i şer'a gelüp zevci olan Merkiri veled-i Külel nâm Ermeni muvâcehesinde bast-ı merâm edüp: "Mezbûr Merkeri bana dâimâ cefâ ve ezâ eder kendiyi istemem" dedikde mezbûr Merkeri münkir olucak merkûme Hasne şeref-i İslâmla müşerreffe olmağa râgibe olmağa îmân arz olunup zulmet-i dalâletden halâs olmağla Ayşe ismiyle tesmiye olunduktan sonra mezbûr Merkeri'ye îmân arz olunduktan kabûl etmemek ile mezbûre Ayşe'nin tefrikine hükm birle kayd olundu. Fî evâ'il-i Zi'l-ka'de. Şühûdü'l-hâl: Fahu's-sâdât es-Seyyid Receb, Yusuf Hoca ibn-i İbrahim, Ali bin Mahmud, İsmail bin Ümmet, Mehmed bin Uğurlu, Yunus bin Muslu, Şaban bin Mahmud, Sadık Bey ibn-i Ali, Mustafa Çelebi Kâtibü'l-hurûf.

⁴⁰ Kemal Çiçek, "Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları", Toplumsal Tarih, V/30, İstanbul 1996, s. 30.

⁴¹ Kemal Çiçek, "Ağm", s. 30.

⁴² KŞS, 17/50-111, 15 Zilhicce 1175. (7 Temmuz 1762) Mefâhiru'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'âdinü'l-fezâ'il ve'l-ke'lâm Kıbrıs cezîresinde vâki' kuzât ve nüvvâb zîde fazluhum ve kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Kıbrıs muhassılı () zîde mecduhû ve mefâhiru'l-emâsil ve'l-akrân zâbitân ve a'yân-ı vilâyet zîde kadruhum tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsil olucak ma'lûm ola ki; Memâlik-i Mahrûsem'de sâkin ehl-i zimmet Rum ve Ermeni ve Yehûd tâ'ifesi harekât ve sekenâtlarında ve libâs ve hey'etlerinde ehl-i İslâma temessül ve teşbîhden memnû' olduklarına binâ'en kendülere mahsûs libâs giyüp ehl-i İslâma mahsûs olan elbise isti'mâlınden mucânebet eylemeleri lâzım ve men' ve tahzîrleri dahi hükkâm-ı şer'a vâcib ve mütehattim iken bir müddetden berü Kıbrıs'da olan ehl-i zimmet tâ'ifesinin nisvânı başlarına yemeni bağlayup ve yeşil fistan ve sâ'ir mülâbis dahi isti'mâl ve ricâl gürûhu dahi beyâz destâr ve libâs-ı müslimîn ile çarşu ve pazarda lâ'ubâlî gezer ve müslim ile zimmî fark ve temyiz olunmayup eslâf muhassillara Kıbrıs'ın ulemâ ve sülehâsı bu hususun men' u def'ini istid'â ve recâ eylediklerinde tâ'ife-i mezbûre bezl-i rüşvet ile her birini itmâ' ve anlar dahi cerr-i tefa'ül için iğmâz eyleyüp bu vech üzere ehl-i zimmetin elbise-i İslâmiye ile tefrik ve telebbüsten men' olunmaları lâzım ve mühim olduğuna binâ'en ehl-i zimmetin bu harekât-ı münkireden memnû' olmadıkları gelenlerin ihbârlarından ma'lûm-ı mülûkânem olup ve hey'et-i mezbûreden ehl-i zimmetin men' olunmaları muvâfık-ı şer'-i şerîf ve mutâbık-ı rızâ-yı hümâyûnum olduğu ecilden fi mâ-ba'd ehl-i zimmetin ricâl ve nisvânı kadîmisi üzere kendülere mahsûs kefer libâsını giyüp ehl-i İslâm libâsını isti'mâl eylememek ve nasârâya mahsûs hey'et ve kıyâfet ile gezmek üzere Kıbrıs muhassıllı ma'rifeti ve ma'rifet-i şer' ve cümle ulemâ ve sülehâ ve a'yân-ı vilâyet ma'rifetleriyle hüsn-i nizâm-ı mergûbe [sh. 51] ifrâğ eyledikten sonra verilen nizâm-ı mezbûr düsturu'l-amel tutulmak üzere cezîre-i mezbûrede vâki' kazâlara tenbîh kâğıdları gönderilüp papasları ma'rifetiyle cümleye tenbîh ü te'kîde ve istikrâr-ı nizâm-ı mezbûra bi'l-ittifâk ihtimâm ve sarf ve sa'y-i mezîd olunup şöyle ki mütenebbih olmayup nizâm-ı mezbûra mugâyir hareket edenlerin haklarında kat'â müsâmaha ve iğmâz olunmayup lâzım gelen siyâset-i şer'iyyenin icrâsına müsâra'at ve ednâ rehâvet ve kusûrdan be-gâyet hazer u mucânebet olunmak için [11]75 senesinde cezîre-i

yazışmalar görülmektedir. Fakat yine de Kıbrıs'ın Osmanlı coğrafyası topyekûn düşünülduğünde, bu konuda daha esnek olduğunu söylemek pek yanlış olmayacaktır.

Sicillerde rastladığımız ilginç bir belgeyi bu noktada zikretmemiz yerinde olacaktır. Belge iki komşunun yaşadığı ihtilafa dairdir. Lefkoşa'nın Ayaandoni mahallesinden Tüccar Hacı İstelyano veled-i Hacı Yanaci'nin evinde sonradan açtığı pencerelerinin komşusu Eleniko bint-i Petri'nin talebi üzerine yapılan tahkikat neticesinde kapatılmasına karar verilmiştir.⁴³

merkûmede muhassıl [bulunan] Dergâh-ı Mu'allâm kapucıbaşlarından iftihâru'l-emâcid ve'l-ekârim câmi'u'l-mehâmid ve'l-mekârim Ali dâme mecduhûya gönderilen emr-i şerîfüm mücebince tâ'ife-i merkûmeye ber-muktezâ-yı şer'-i enver nizâm verilmekle nizâm-ı müstahsen-i mezbûra bir tarikle halel âriz olmayup ilâ-mâşâ'llâhu te'âlâ müstakarr ve müstemerrr olmasına bi'l-ittifâk ihtimâm ü dikkat ve hilâfından mübâ'adet olunmasını hâvî müceddeden hükmi- hümayûnum sudûru istid'â ve istirhâm Dîvân-ı Hümayûnum'da mahfûz kuyûd-ı ahkâma mürâca'at olundukda vech-i meşrûh üzre sene-i mezbûre evâhir-i Rebî'u'l-evveli'nde emr-i şerîfüm verildiği mastûr u mukayyed bulunmağın mukaddemâ sâdır olan emr-i şerîfüm ve istid'â olunduğu vech üzre amel ü hareket ve ser-i mü hilâfından ziyâde hazer u mücânebet olunmak bâbında fermân-ı âlî-şânım sâdır olmuştur buyurdum ki; vusûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzre şeref-yâfte-i sudûr bulan vâcibül-ittibâ' ve lazımlü'lmîntisâlimin mazmûn-ı itâ'at-makrûnuyla âmil olup hilâfından be-gâyet tehâşî vü mücânebet eylesesiz, şöyle bilesiz, alâmet-i şerîfeme i'timâd kılasız. Tahrîran fî evâsıt-ı Zi'l-hicce li-sene hamse ve seb'în ve mi'ete ve elf.

Kad-vasale ileynâ fi 21 M. sene 1176.

Mücebince sadr-ı a'zam mektûbu dahi vardır. Be-Makâm-ı İslâmbol el-Mahrûse.

⁴³ KŞS, 51/89-181, 29 Rebiulevvel 1290. (27 Mayıs 1873) Husûs-ı âti'l-beyânın mahallinde lede'l-mu'âyene fasl u hasmiyçün bi'l-iltimâs kîbel-i şer'-i enverden me'zûnen irsâl olunan Başkâtib Mevlânâ Hüseyin Hüsnü Efendi ibn-i Selim Ağa cezîre-i Kıbrıs'da kürsiyy-i livâ bulunan mahrûse-i Lefkoşa mahallâtından Aya Andoni mahallesinde vâki' zikri câ'î münâza'un-fih olan menzilin muhdes ebniyesi üzerine varup meclis-i temyîz-i hukûk mümeyyizlerinden Hristoğlu [veled-i] Konomidi ve Liyonidi veled-i Hristoforo ve sâ'ir cerîdede mazbûtu'l-esâmî kimesneler huzûrlarında akd-i meclis-i şer'-i âlî etdikde mahalle-i mezbûrede mütemekkiye ve teb'a-i Devlet-i Aliyye'nin Rum milleti nisvânından şahsı ta'rîf-i şer'î ile mu'arrefe işbu bâ'isetü'l-i'lâm Eleniko bint-i Petri meclis-i ma'kûd-ı mezkûrda yine mahalle-i mezbûre mütemekkinlerinden ve teb'a ve millet-i merkûmeden Tüccâr Hacı İstelyano veled-i Hacı Yanaci muvâcehesinde merkûm Hacı İstelyano mahalle-i mezbûrede Ermeni zukağında vâki' birinci numra ile mukayyed bâ-hüccet-i şer'iyye müstakillen mâlik olduğu bir taraftan Hacı İlyas menzili ve bir taraftan merkûm Hacı İstelyano'nun zevcesi diğeri Eleniko menzili ve tarafeyni dahi tarîk-i âmm ile mahdûd min-kadîm tahtânî büyût-ı adîde ve havlu ve zukak kapusunu müstemil işbu derûnunda akd-i meclis olunan bir bâb mülk menzilin tarîk-i âmm tarafında vâki' atik dîvârının üzerine müceddeden binâ ve ihdâs eylediği fevkânî odasında zukak yüzüne küşâd etmiş olduğu beş adet pencerelerden mezkûr zukak ittisâlinde benim ber-vech-i mülkiyet bâ-hüccet-i şer'iyye müstakilleten mâlike olduğum bir bâb mülk menzilin fevkânîsinde makarr-ı nisvân olan bir bâb odasıyla tahtânî cameşûyhânesine nezâreti olmağla ba'de'l-mu'âyene ve'l-müşâhede nezâreti men' u def' olunmak murâdımdır deyü da'vâ etdikde hâzırûn-ı merkûmün ile ma'an mahall-i mezkûra nazar olundukda fi'l-hakîka mezkûr [sh. 90] muhdes odanın sâlifü'l-beyân zukak yüzüne küşâd olunmuş olan beş adet pencerelerden müdde'iyye-i merkûme Eleniko'nun mâlike olduğu mezkûr menzilin fevkânîsinde makarr-ı nisvân olan bir bâb odasıyla mârru'z-zikr tahtânî cameşûyhânesine nezâreti zâhir ve ihdâsı dahi merkûm Hacı İstelyano'nun ikrârıyla muhakkak olmağın mücebince müdde'iyye-i merkûme Eleniko'nun ber-vech-i muharrer makarr-ı nisvân bulunan mahalline nâzır olan beş adet penceresine havâle ile nezâretini def'a merkûm Hacı İstelyano'ya tenbîh olunduğu mevlânâ-yı mûmâ-ileyh mahallinde ketb ü tahrîr ve ma'an meb'ûs ümenâ-i şer'le meclis-i şer'a gelüp tarafeyn hâzır oldukları hâlde alâ-vukû'ihî inhâ vü takrîr ve tarafeyn dahi tasdik eyledikleri tescil ve huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu.

Hurrîre fi'l-yevmi't-tâsi' ve'l-ısrîn min Rebî'u'l-evvel li-seneti tis'în ve mi'ete ve elf.

İki toplum arasında bazı adi olaylarda yaşanmıştır. Sicillere yansıyan bir kavga şu şekilde cereyan etmiştir. Abdi bin Mustafa'nın, Murad adlı Ermeni'nin kendisini dövdüğüne dair mahkemeye yaptığı şikayet üzerine davalı Murad adlı Ermeni bunu inkar etmiştir.⁴⁴ Abdi bin Mustafa'nın, Murad adlı Ermeni'nin kendisini dövdüğüne dair iddiasını davalı Murad inkar ederken kendi dini üzerine yemin etmiştir.⁴⁵

Sicillerde asayişsizliğe dair vesikalara da rastlanmaktadır. Zaim Mustafa ve Asesbaşı Ali Subaşı'nın Trebiyoti Mahallesi'nden Andrik veled-i Keşiş'i gece sokakta içki içerken yakalanmışlardır.⁴⁶ Bayram bin Rıdvan, Lefkoşa sakinlerinden Adella veled-i Anedella'ya başına taşla vurarak yaralamıştır.⁴⁷ Murad veled-i Mergidiç adlı Ermeni, Lefkoşa sakinlerinden Mustafa bin Hasan'ın kendisine küftüğünü öne sürmesi üzerine davalı Mustafa iddiayı mahkeme huzurunda inkâr etmiştir.⁴⁸

Sonuç

Kıbrıs Adasında toplumunun çoğunluğunu Rumlar ile Türkler oluşturmaktadır. Sicillerde Türkler, Rumlar, Ermeniler ve Maruniler arasında dil, din ve etnik kökenlerine dayalı her hangi bir gerginlik yaşandığına dair bir belgeye biz rastlayamadık. İfade edilmeye çalışılanların aksine Ada'da yaşayan unsurlar barış içerisinde gündelik hayatlarını devam ettirmişlerdir.

Özellikle iddia edildiği gibi, adada yaşayan unsurlar Osmanlı idaresi altında özgürlüklerinden mahrum bırakılmamışlar ve hayatlarını devam ettirme konusunda bir kısıtlama söz konusu olmamıştır. Ada'da yaşayan Gayrimüslimlerin, millet sistemi içerisinde, kendilerine tanınan imtiyazları ile mahkeme önünde ve idari birimler karşısında eşit statüde muamele görmüş oldukları sicillerde apaçık ortadadır. Şer'iyye Mahkemeleri Ada'da yaşayan herkes için adalet konusunda başvuru kapısıdır.

Sicillerde ihtida örneklerine rastlanması Ada'da uygulanan politikaların yapıcı ve özgürlükçü olduğunu göstermektedir. İnsanların mensubu oldukları ve tatbik ettikleri dinlerini değiştirmeleri basit bir hadise olarak nitelenemeyecek husussiyettedir. Buradan hareketle

⁴⁴ KŞS, 3/138-856, 18 Cemaziyelevvel 1019. (8 Ağustos 1610) Abdi bin Mustafa nâm kimesne meclis-i şer' de Murad veled-i Murad nâm Ermeni muvâcehesinde bast-ı merâm edüp beni darb edüp habs eylemiştir su'âl olunsun dedükde gibbe's-su'âl inkârı bi't-taleb kayd olundu.

Şuhûdü'l-hâl: Perviz Bey bin Abdullah, Yusuf bin Mustafa ve gayruhum.

⁴⁵ KŞS, 3/138-856, 18 Cemaziyelevvel 1019. Oldur ki; Mahmiyye-i Lefkoşa sâkinlerinden Abdi [bin] Mustafa nâm kimesne meclis-i şer' de Murad veled-i Murad nâm Ermeni muvâcehesinde bast-ı merâm edüp mezbûr Murad beni darb ve habs etmiştir şer' le su'âl olunup ihkâk-ı hak olunmak murâd ederim dedükde gibbe's-su'âl akîbü'l-inkâr ba'de'l-acz ani'l-beyyine mezbûr Murad'dan merkûm Abdi'yi darb edüp habs etmediğine âyin-i bâtilaları üzre yemin teklîf olundukda yemin etmeğin vâkı'ü'l-hâl bi't-taleb kayd olundu.

Şuhûdü'l-hâl: Osman bin Abdullah, Yusuf el-Muhzır, Mehmed el-Muhzır, Hasan el-Muhzır ve gayruhum.

⁴⁶ KŞS, 3/149-933, 1 Rebiülâhir 1019. (23 Haziran 1610)

⁴⁷ KŞS, 3/156-981, 11 Rebiülâhir 1019. (3 Temmuz 1610) Oldur ki; Mahmiyye-i Lefkoşa sâkinlerinden Adella veled-i Anedella? nâm Ermeni meclis-i şer' de Bayram bin Rıdvan muvâcehesinde bast-ı merâm edüp beni kendi hâlimde iken yolum basup taşla urup başımı mecrûh eyledi şer' le su'âl olunup ihkâk-ı hak olunmak murâd ederim dedükde gibbe's-su'âl akîbü'l-inkâr mezbûr Adella'nin sıdk-ı makâline muvâfik beyyine taleb olundukda udûl-i müslimînden Mustafa Beşe bin Mehmed ve Ali bin İbrahim nâm kimesneler vech-i meşrûh üzre edâ-i şehâdet etmeğin vâkı'ü'l-hâl bi't-taleb kayd olundu.

⁴⁸ KŞS, 3/158-991, 11 Rebiülâhir 1019.

ihtida konusunun herhangi bir maddi yada manevi baskıya atfedilmesi imkansızdır. Bu nedenle sicillerde karşılaştığımız ihtida örnekleri, adada gayrimüslimlerin Osmanlı idareleri tarafından baskıya maruz bırakıldıkları söylemlerine karşı güzel bir karşı cevaptır.

Diğer bir önemli hususiyet, Kıbrısta Ermenilerin, Rumların ve diğer unsurların ceza davaları dışında kalan davalarında şer'i mahkemelerde görmeleri kaynaşmanın, şer'i hukuka ve Osmanlı adaleti ve temsilcisi olan kadılarına olan güveni göstermektedir.

Ada'da yaşayan unsurların arasında toplumsal ilişkilerin hepsine dair kayıtların bulunması kaynaştıklarının da göstergesidir. Müslüman cemat tarafından teşekkül ettirilmiş vakıfların gayrimüslimlere karşılıklı güven ve birlikte yaşama dair güzel örnekler teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

a- Sicil ve Arşiv Belgeleri

BOA, M.AD., nr. 9726, s. 288.

BOA, Hatt-ı Hümayun, nr. 299/17754.

KŞS, 12/59-221, 9 Zilkade 1137 (20 Temmuz 1725).

KŞS, 13/196-642, 8 Safer 1143(23 Ağustos 1730).

KŞS, 17/104-240, 1 Şaban 1183. (30 Kasım 1769).

KŞS, 17/104-241, 29 Şaban 1183. (28 Aralık 1769).

KŞS, 17/104-242, 2 Ramazan 1183. (30 Aralık 1769).

KŞS, 17/132-338, 10 Zilhicce 1193. (19 Aralık 1779).

KŞS, 17/50-111, 15 Zilhicce 1175. (7 Temmuz 1762).

KŞS, 17/65-106, 19 Receb 1159. (7 Ağustos 1746).

KŞS, 3/138-856, 18 Cemaziyelevvel 1019. (8 Ağustos 1610).

KŞS, 3/142-881, 30 Cemaziyelevvel 1019 (20 Ağustos 1610).

KŞS, 3/149-933, 1 Rebiülâhir 1019. (23 Haziran 1610).

KŞS, 3/156-981, 11 Rebiülâhir 1019. (3 Temmuz 1610).

KŞS, 3/25-159, 1 Zilkade 1018. (26 Ocak 1610).

KŞS, 3/3-25, 29 Zilhicce 1018(25 Mart 1610).

KŞS, 35/144-200, 4 Muharrem 1251 (2 Mayıs 1835).

KŞS, 36/54, 20 Zilkade 1251. (8 Mart 1836).

KŞS, 39/13-30, 26 Safer 1258. (8 Nisan 1842).

KŞS, 42/19-44, 20 Ra. sene 1266. (3 Şubat 1850).

KŞS, 49/52-123, 24 Cemâziyelâhir 1285. (12 Ekim 1868).

- KŞS, 50/69-159, 9 Muharrem 1288. (31 Mart 1871).
KŞS, 51/89-181, 29 Rebiulevvel 1290. (27 Mayıs 1873).
KŞS, 6/28-71, 21 Rebiulevvel 1110. (27 Eylül 1698).
KŞS, 8/112-404. 21 Cemaziyelevvel 1126 (4 Haziran 1714).
KŞS, 8/50-229., 9 Cemaziyelevvel 1125 (3 Haziran 1713).
KŞS, 8/53-240. 28 Cemaziyelevvel 1125 (22 Haziran 1713).

b-Makale ve Kitap

- ALASYA, H. Fikret, Tarihte Kıbrıs, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Merkezi Yayınları, Ankara 1988.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü, Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2000.
- ÇİÇEK, Kemal, “Lefkoşa Mahkemesinde Rumlar ve Türkler”, Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi, Hız. Ali Ahmetbeyoğlu – Erhan Afyoncu, İstanbul 2001.
- ÇİÇEK, Kemal, “Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları”, Toplumsal Tarih, V/30, İstanbul 1996.
- ÇORUH, Haydar, “Osmanlı Devletinin Müslim ve GAYRİ Müslim Tebaaya Yaklaşımı: Kıbrıs Örneği”, Arşiv Dünyası, sa:12, Kasım 2009 İstanbul.
- ERDOĐRU, M. Akif, “Kıbrıs Adası'nın 1831 Tarihli Bir Osmanlı Nüfus Sayımı”, Ege Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi Tarih incelemeleri Dergisi”, Sayı XII, İzmir 1997.
- IORGA, Nicolae, Osmanlı Tarihi (1300-1912), c.V., Yeditepe Yayınları.
- İNALCIK, Halil, “Kıbrıs'ta Türk idaresi Altında Nüfus”, Kıbrıs ve Türkler, Ankara 1964.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Tanzimat”, Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler (13-14 Mart 1985), Ankara 1987.
- ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Ermenileri”, Yeni Türkiye, Sayı 38, Ankara 2001.
- ŞAHİN, Hacı Haldun, “Arşiv Belgeleri Işığında Kıbrıs Adası”, Arşiv Dünyası Dergisi, sa:12, Kasım 2009 İstanbul.